

prvi dio

Kontekst istraživanja u obrazovanju

Ovaj dio smješta pothvat istraživanja u različite kontekste. Započinje pozitivističkim i znanstvenim kontekstima istraživanja i zatim nastavlja pokazivati prednosti i nedostatke tih tradicija istraživanja u obrazovanju. Kao alternativna paradigma, iznesen je i niz pristupa koji se okvirno mogu nazvati interpretativnim, naturalističkim, fenomenološkim, interakcionističkim i etnografskim, a razmotrene su i njihove prednosti i nedostaci. Uspon kritičke teorije kao paradigme u okviru koje se provode istraživanja u obrazovanju je meteorski, a njezine implikacije za provedbu istraživanja u ovom su poglavlju razmotrene na nekoliko načina, u skladu s kurikularnim i feminističkim istraživanjima. Doista, kritička teorija povezuje provedbu istraživanja u obrazovanju s politikom općenito, kao i s određivanjem obrazovne politike, a to se ovdje odražava u raspravama o istraživanjima i evaluaciji, dokazujući u

kojoj su mjeri istraživanja u obrazovanju po svojoj prirodi postala evaluacijska. U kasnijim poglavljima ovog dijela vidi se da istraživanja u obrazovanju služe u političke svrhe, premda su veze između istraživanja u obrazovanju i stvaranja obrazovne politike obično vrlo neizravne. Namjera ovog dijela je da čitatelja uvede u različite tradicije istraživanja i, umjesto da zagovaramo slijepo pristajanje uz jednu paradigmu istraživanja, predložimo da vodeće načelo bude "prikladnost svrsi"; različite paradigme istraživanja odgovaraju različitim svrhama istraživanja i pitanjima. Različite tradicije istraživanja rezultiraju različitim stilovima istraživanja; istraživači moraju činiti upućeni izbor tradicija istraživanja, imajući na umu političku svrhu kojoj njihovo istraživanje može poslužiti.

1. Priroda istraživanja

Uvod

Ovo poglavlje ispituje kontekst istraživanja u obrazovanju. Iznosi tri značajna pristupa kroz koja se može ispitati istraživačka praksa:

- a) znanstvenu i pozitivističku metodologiju;
- b) naturalističku i interpretativnu metodologiju;
- c) metodologiju proizašlu iz kritičke teorije.

Naša analiza kao polazište uzima važnu primjedbu Hitchcocka i Hughesa (1995: 21), koji smatraju da ontološke pretpostavke dovode do epistemoloških pretpostavki; one, s druge strane, dovode do metodoloških razmatranja; ova pak postavljaju pitanja instrumentarija i prikupljanja podataka. Ovakvo gledište nas vodi tome da metode u istraživanju više ne promatramo samo kao tehničku vježbu; ono prepoznaje činjenicu da se istraživanja bave razumijevanjem svijeta, a da to ovisi o načinu na koji vidimo svoj svijet (ili svjetove), što smatramo pod razumijevanjem i što vidimo kao ciljeve razumijevanja. Poglavlje iznosi ontološke, epistemološke i metodološke pretpostavke tri pristupa i ispituje njihove prednosti i nedostatke. Na taj način ovo poglavlje prepoznaje isprepletenost obrazovanja, istraživanja u obrazovanju, politike i donošenja odluka, a taj pogled jasno stavlja u središte pristup kritičke teorije u svojim raspravama o donošenju odluka vezanih uz kurikulum. Stoga uvodno poglavlje usmjerava pažnju na politiku istraživanja u obrazovanju i posljedice koje to ima na provedbu istraživanja (npr. pomak prema primijenjenim i evaluacijskim istraživanjima, a udaljavanje od "čistih" istraživanja).

Potruga za istinom

Ljudi su se dugo željeli uhvatiti ukoštac sa svojom okolinom i razumjeti prirodu pojava koje ona nudi njihovim osjetilima. Sredstva kojima su krenuli ostvarivati te ciljeve mogu se svrstati u tri široke kategorije: *iskustvo*, *rasuđivanje* i *istraživanja* (Mouly, 1978). Daleko od toga da su te kategorije nezavisne i međusobno isključive, dapače, treba ih promatrati kao komplementarne i preklapajuće, što su obilježja koja se najprije ističu onda kad se traže rješenja složenih suvremenih problema.

U našim pokušajima da se suočimo s problemima svakodnevnog življenja jako smo ovisni o iskustvu i autoritetu, pa njihovu vrijednost u tom kontekstu ne treba podcijeniti. Isto tako, ne treba zanemariti njihovu ulogu u području specijalističkih istraživanja, gdje oni nude bogat izvor hipoteza i pitanja o svijetu, premda, naravno, treba zapamtiti da oni, kao izvori otkrivanja konačne istine, imaju jasna ograničenja. Ograničenja osobnog iskustva u obliku *zdravorazumskog znanja*, na primjer, mogu se brzo razotkriti usporedbom s obilježjima znanstvenog pristupa rješavanju problema. Razmotrimo, primjerice, upadljive razlike u načinu na koji se koriste teorije. Laici ih zasnivaju na slučajnim događajima i koriste ih na slobodan i nekritičan način. Kad se od njih traži da ih provjere, čine to na selektivan način, često odabirući samo one podatke koji su sukladni s njihovim slutnjama, a ignorirajući one koji su im suprotni. Nasuprot tome, znanstvenici svoje teorije izgrađuju pažljivo i sustavno. Sve hipoteze koje postavljaju trebaju biti empirijski provjerene, tako da njihova objašnjenja imaju čvrsto uporište u činjenicama. A tu je i pojam *kontrole*, koji razlikuje stav

laika i znanstvenika prema iskustvu. Laici općenito ne pokušavaju kontrolirati ni jedan izvanjski izvor utjecaja trudeći se objasniti neki događaj. S druge strane, znanstvenici, i suviše svjesni višestrukosti uzroka nekog događaja, pribjegavaju definiranim tehnikama i postupcima kako bi izdvojili i provjerili učinak jednoga ili više navodnih uzroka. Na koncu, postoji i razlika u stavu prema povezanosti između pojava. Interes laika za te veze je neprecizan, nesustavan i nekontroliran. Slučajna pojava dva događaja u kratkom vremenu dovoljan je razlog za pretpostavljanje uzročno-posljedične veze među njima. Međutim, znanstvenici iskazuju puno ozbiljniji profesionalni interes za odnose, a vezu između dvije pojave pretpostavit će samo nakon rigoroznog eksperimentiranja.

Druga kategorija pomoću koje ljudi pokušavaju razumjeti svijet oko njih, a to je rasuđivanje, sastoji se od tri tipa: *deduktivnog rasuđivanja*, *induktivnog rasuđivanja*, te *kombiniranog induktivno-deduktivnog pristupa*. Deduktivno rasuđivanje zasniva se na silogizmu koji je bio Aristotelov veliki doprinos formalnoj logici. U svojem najjednostavnijem obliku silogizam se sastoji od glavne premise koja se zasniva na a priori ili očiglednoj tvrdnji, sporedne premise koja opisuje određeni slučaj, te zaključka.

Na primjer:

Svi planeti vrte se oko Sunca;
Zemlja je planet;
Dakle, Zemlja se vrti oko Sunca.

Pretpostavka u osnovi silogizma je da se kroz slijed formalnih logičkih koraka, od općeg k posebnom, iz valjanih premisa može izvesti valjan zaključak. Njezino glavno ograničenje je da vrijedi samo za određeni tip tvrdnji. Silogizam je činio osnovu sustavnog rasuđivanja od vremena svog postanka do renesanse. Nakon toga je njegova djelotvornost smanjena jer više nije bio vezan uz opažanja i iskustvo, i sveo se samo na mentalnu vježbu. Jedna od posljedica toga bila je da su empirijski podaci kao osnova dokazivanja zamijenjeni autoritetom, i što

je više autoriteta netko mogao navesti, to je njegov položaj bivao jači. Naravno, znanost je uz takvu zloupotrebu svoga glavnog oruđa postala sterilna.

Povijest rasuđivanja doživjela je dramatičnu promjenu u 17. stoljeću, kad je Francis Bacon počeo stavljati izrazit naglasak na opažanje kao osnovu znanosti. Kritizirajući model deduktivnog rasuđivanja zbog toga što su njegove glavne premise često bile unaprijed stvorene ideje koje neizbježno iskrivljuju zaključke, on je umjesto toga predložio metodu induktivnog rasuđivanja, uz koju će proučavanje određenog broja pojedinačnih slučajeva dovesti do hipoteze i na koncu do generalizacije. Mouly (1978) to objašnjava na ovaj način: "Njegova osnovna premisa bila je ta da će, ako se prikupi dovoljno podataka bez ikakve prethodne ideje o njihovu značenju i orijentaciji - zadržavajući na taj način potpunu objektivnost - pozorni opažatelj zamijetiti unutarnje veze koje se odnose na opći slučaj." Baconov glavni doprinos znanosti bio je taj da ju je uspio izbaviti iz smrtonosnog zagrljaja deduktivne metode, čija je zloupotreba dovela znanstveni napredak u slijepu ulicu. Na taj način je, u potrazi za rješenjem ljudskih problema, pažnju znanstvenika usmjerio k prirodi, tražeći za potvrdu empirijske podatke. Logika i autoritet sami po sebi više nisu smatrani presudnim načinom dokazivanja, već su postali izvori hipoteza o svijetu i njegovim fenomenima.

Nakon Baconove induktivne metode na kraju je slijedio induktivno-deduktivni pristup koji spaja Aristotelovu dedukciju s Baconovom indukcijom. Moulyevim riječima, to se sastojalo od:

kretanja naprijed-nazad u kojem istraživač prvo ide induktivno od opažanja do hipoteza, a zatim deduktivno od tih hipoteza do njihovih posljedica, kako bi provjerio njihovu valjanost sa gledišta usklađenosti s prihvaćenim spoznajama. Nakon preispitivanja, kad je to potrebno, ove se hipoteze podvrgavaju daljnjem testiranju kroz prikupljanje podataka posebno osmišljeno tako da provjeri njihovu valjanost na empi-

rijskoj razini. Ovaj dvojni pristup je osnova suvremene znanstvene metode i obilježava posljednju fazu čovjekova napretka prema empirijskoj znanosti, put koji ga je vodio kroz folklor i misticizam, dogmu i tradiciju, usputna opažanja do, konačno, sustavnih opažanja.

(Mouly, 1978)

Premda i indukcija i dedukcija imaju svojih nedostataka, njihov je doprinos razvoju znanosti izuzetan i može se navesti u tri kategorije: (1) predlaganje hipoteza; (2) logički razvoj tih hipoteza; i (3) objašnjavanje i tumačenje znanstvenih rezultata i njihova sinteza u konceptualni okvir.

Treći način kojim krećemo otkrivati istinu je *istraživanje*. Kerlinger (1970) ga je definirao kao sustavno, kontrolirano, empirijsko i kritičko preispitivanje hipotetičkih tvrdnji o pretpostavljenim vezama između prirodnih pojava. Istraživanje ima tri posebna obilježja koja ih razlikuju od prvog, prije spomenutog načina rješavanja problema, a to je iskustvo. Prvo, dok se iskustvo bavi događajima koji se zbivaju na slučajan način, istraživanje je sustavno i kontrolirano, a svoje funkcioniranje temelji na opisanom induktivno-deduktivnom modelu. Drugo, istraživanje je empirijsko. Znanstvenik se okreće iskustvu koje provjerava. Kako to kaže Kerlinger, "subjektivno vjerovanje... mora se provjeriti u odnosu na objektivnu realnost. Znanstvenici uvijek moraju podvrgnuti svoje zamisli sudu empirijskog istraživanja i provjere." I treće, istraživanje ispravlja samo sebe. Ne samo da znanstvena metoda ima ugrađene mehanizme da bi znanstvenike zaštitila od pogreške koliko god je to ljudski moguće, već su i njihovi postupci i rezultati otvoreni javnom preispitivanju od strane kolega znanstvenika. Kao što kaže Mouly: "Ova funkcija samospajanja najvažniji je pojedinačni aspekt znanosti koji jamči da će se netočni rezultati na vrijeme otkriti kao netočni i doživjeti potrebne izmjene ili biti odbačeni." Istraživanje je kombinacija i iskustva i rasuđivanja, a treba ga promatrati kao najuspješniji

pristup otkrivanju istine, posebice kad su u pitanju prirodne znanosti (Borg, 1963).²

Istraživanja u obrazovanju su istodobno prihvatila dva konkurentna gledišta u društvenim znanostima - već afirmirani tradicionalni pogled, te noviji, interpretativni pogled. Prvi smatra da su društvene znanosti u osnovi iste kao i prirodne znanosti i da se, dakle, bave otkrivanjem prirodnih i univerzalnih zakona koji reguliraju i određuju individualno i društveno ponašanje; međutim, drugi pogled, dijeleći strogost prirodnih znanosti i isti interes tradicionalne društvene znanosti za opis i objašnjenje ljudskog ponašanja, naglašava kako se ljudi razlikuju od neživih prirodnih pojava, a razlikuju se, naravno, i međusobno. Ova konkurentna gledišta - a i njihovi odgovarajući odrazi u istraživanjima u obrazovanju - u prvom redu izvire iz različitih koncepcija društvene stvarnosti i individualnog i društvenog ponašanja. Istražimo li ih detaljnije, to će pomoći našem sve boljem razumijevanju tih pitanja.

Dvije koncepcije društvene stvarnosti

Dva pogleda na društvene znanosti koja smo upravo naveli predstavljaju upadljivo različite načine promatranja društvene stvarnosti i utemeljena su na podjednako različitim načinima njezina tumačenja. Možda bismo najbolje mogli pristupiti ovim dvjema koncepcijama društvenog svijeta ispitujući implicitne i eksplicitne pretpostavke koje im leže u osnovi. Naša se analiza temelji na radu Burrella i Morgana (1979) koji su ustanovili četiri skupa pretpostavki.

Prvo, postoje pretpostavke ontološke prirode - pretpostavke koje se tiču same prirode ili biti društvenih pojava koje se istražuju. Je li na taj način, pitaju se autori, društvena stvarnost izvan pojedinaca - nešto što se nameće njihovoj svijesti - ili je proizvod pojedinačne svijesti? Je li stvarnost objektivne prirode ili je rezultat pojedinačne spoznaje?

Je li ona dana "tamo" u svijetu ili je stvorena nečijim umom? Ova pitanja direktno izviru iz onoga što je u filozofiji poznato kao rasprava između nominalista i realista. Prvo je stajalište da su objekti misli samo riječi i da ne postoje nezavisno dostupne stvari koje bi činile značenje riječi. Pozicija realista, međutim, smatra da objekti imaju nezavisnu egzistenciju i da oni ne ovise o onome koji ima određenu spoznaju.

Drugi skup pretpostavki koje su odredili Burrell i Morgan jest epistemološke prirode. One se tiču same osnove znanja - njegove prirode i oblika, načina na koji se može usvojiti, a na koji prenijeti drugim ljudskim bićima. Autori pitaju je li moguće odrediti i prenijeti prirodu znanja kao krutu i stvarnu, prenosivu u opipljivom obliku, ili je znanje mekše, subjektivnije, duhovne ili čak transcendentalne prirode, temeljene na iskustvu i uvidu koji je jedinstvene i, u osnovi, osobne prirode. Epistemološke pretpostavke u ovim slučajevima određuju krajnje pozicije u pitanju je li znanje nešto što se može usvojiti, ili je, s druge strane, nešto što se može osobno iskusiti (Burrell i Morgan, 1979). Kako se netko postavi u ovoj raspravi ima dalekosežan utjecaj na to kako će pristupiti otkrivanju znanja o društvenom ponašanju. Stajalište da je znanje kruto, objektivno i opipljivo, od istraživača će zahtijevati da preuzme ulogu opažača, uz privrženost metodama prirodnih znanosti; pogled na znanje kao na osobno, subjektivno i jedinstveno, međutim, istraživačima nameće povezanost s njihovim ispitanicima i odbacivanje metoda prirodnih znanosti. Pristati uz ono prvo znači biti pozitivist; prihvaćati ovo drugo znači biti antipozitivist.

Treći skup pretpostavki tiče se ljudske prirode i, posebno, odnosa između ljudi i njihove okoline. Budući da je čovjek i subjekt i objekt proučavanja, posljedice koje ovakva vrsta pretpostavki ima za društvenu znanost su uistinu dalekosežne. Iz takvih pretpostavki izviru dvije slike ljudi - jedna ih vidi kao bića koja mehanički reagiraju na svoju okolinu; druga ih vidi kao pokretače vlastitih akcija. Burrell i Morgan jasno pišu o toj razlici:

Na taj način možemo odrediti gledišta u društvenim znanostima prema kojima ljudi na mehanicistički ili čak deterministički način reagiraju na situacije koje susreću u vanjskom svijetu. Ovo gledište ono je u kojem se na ljudska bića i njihova iskustva gleda kao na proizvode okoline; po njemu su ljudi uvjetovani svojim vanjskim okolnostima. Ovo krajnje gledište se može usporediti s onim koja ljudima daje puno kreativniju ulogu: s gledištem u kojem "slobodna volja" zauzima središte pozornice; gdje se čovjek [sic] promatra kao stvaralac svoje okoline, kontrolor nasuprot kontroliranom, gospodar, a ne marioneta. U ta dva krajnja pogleda na odnos između ljudi i njihove okoline prepoznajemo veliku filozofsku raspravu između zagovornika *determinizma* s jedne strane, i *voluntarizma* s druge. Premda postoje društvene teorije koje prihvaćaju jednu ili drugu od tih krajnosti, pretpostavke mnogih znanstvenika u društvenim znanostima smještene su negdje između.

(Burrell i Morgan, 1979)

Iz onoga što smo do sada rekli slijedilo bi da navedena tri skupa pretpostavki imaju izravne posljedice na metodološka shvaćanja istraživača, budući da suprotne ontologije, epistemologije i modeli o ljudskim bićima zahtijevaju različite metode istraživanja. Istraživači koji usvajaju objektivistički (ili pozitivistički) pristup društvenom svijetu i koji ga, poput svijeta prirodnih pojava, smatraju krutim, stvarnim ili izvan pojedinca odabrat će nešto iz niza tradicionalnih mogućnosti - istraživanja, eksperimenata i sl. Drugi, skloni pristupu koji je više subjektivistički ili (antipozitivistički), a koji promatraju društveni svijet kao puno mekši, osobniji i humaniji, odabrat će iz podjednagog niza suvremenih i najnovijih tehnika - na primjer opisa, opažanja sudionika i osobnih konstrukata.

Kad istraživač pristaje uz gledište koje društveni svijet promatra poput prirodnog svijeta - kao da je on čvrsta, vanjska i objektivna stvarnost - tada će znanstvena istraživanja biti usmjerena na analizu veza

i pravilnosti među odabranim faktorima u tom svijetu. Ona će uglavnom biti kvantitativna. "Pažnja je", kažu Burrell i Morgan, "usmjerena na određivanje i definiranje tih elemenata i na otkrivanje načina na koje se te veze mogu izraziti. Važna metodološka pitanja tako su sami koncepti, njihovo mjerenje i određivanje tema koje su u njihovoj osnovi. Ovo se gledište najsnažnije iskazuje u potrazi za univerzalnim zakonima koji objašnjavaju i rukovode stvarnošću koja se opaža" (Burrell i Morgan, 1979). Pristup koji obilježavaju postupci i metode usmjerene na otkrivanje općih zakona može se označiti kao *nomotetički*.

Međutim, ako je istraživač skloniji alternativnom pogledu na društvenu stvarnost koji naglašava važnost subjektivnog iskustva osoba u stvaranju društvenog svijeta, potraga za razumijevanjem usmjerava se na drugačija pitanja i pristupa im na drugačije načine. Najvažnije je razumjeti način na koji osoba stvara, mijenja i tumači svijet u kojem se nalazi. Pristup sada dobiva i kvalitativni aspekt, uz kvantitativni. Kao što zapažaju Burrell i Morgan:

U krajnjim slučajevima naglasak je obično stavljen na objašnjenje i razumijevanje onoga što je jedinstveno i posebno za osobu, a ne na ono što je opće i univerzalno. Ovaj

pristup dovodi u pitanje postojanje vanjske stvarnosti vrijedne istraživanja. U metodološkom smislu to je pristup koji naglašava relativističku prirodu društvenog svijeta.

(Burrell i Morgan, 1979)

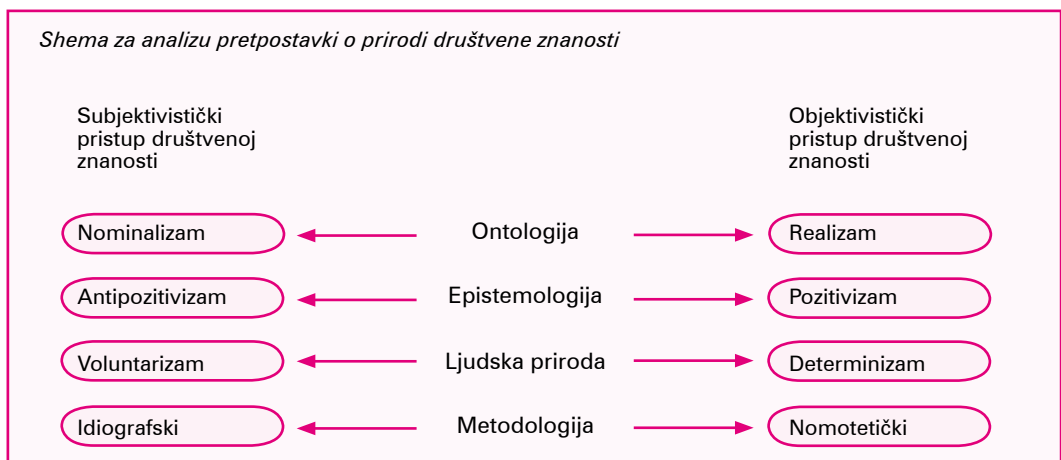
Takav pristup ponavljaju Kirk i Miller (1986: 14). Po svojem naglasku na posebnom i pojedinačnom ovaj pristup razumijevanju individualnog ponašanja može se nazvati *idiografskim*.

U svojem pregledu Burrellove i Morganove analize ontoloških, epistemoloških, humanih i metodoloških pristupa koji su u osnovi dva načina zamišljanja društvene stvarnosti, postavili smo temelje za opširnije proučavanje dva oprečna gledišta koja se očituju u praksi istraživača koji proučavaju ljudsko ponašanje i, sukladno tome, obrazovne probleme. Okvir 1.1 sažima ove pretpostavke u grafičkom obliku kroz dimenziju subjektivno-objektivno. Opisuje četiri vrste pretpostavki korištenjem pojmova koje smo prihvatili u tekstu i po kojima su poznate u literaturi o filozofiji društva.

Svaki od dva iznesena pogleda na proučavanje ljudskog ponašanja ima dalekosežne posljedice na istraživanja u razredu ili školi. Odabir problema, oblikovanje pitanja na koja treba odgovoriti, karakterizacija učeni-

Okvir 1.1

Dimenzija subjektivno-objektivno



Izvor Burrell i Morgan, 1979

ka i nastavnika, metodološka razmatranja, vrste podataka koji se traže i način na koji se tretiraju - na sve to utječe ili određuje gledište koje istraživač ima. Neke ideje o značajnim praktičnim posljedicama oprečnih pogleda mogu se dobiti pregledom Okvira 1.2 koji ih uspoređuje s obzirom na stanovit broj kritičkih pitanja unutar širokog društvenog i organizacijskog okvira. Implikacije koje dvije perspektive imaju za istraživanja u razredima i školama otkrit će se kroz tekst. Zbog njihova značaja za epistemološku osnovu društvenih znanosti i posljedica koje imaju za istraživanja u obrazovanju, ostatak ovog poglavlja većinom smo posvetili raspravi između pozitivista i antipozitivista.

Pozitivizam

Premda je pozitivizam stalna tema u povijesti zapadne misli od antičkih Grka do danas, on se povijesno vezuje uz francuskog filozofa iz devetnaestog stoljeća, Augustea Comtea, prvog mislioca koji je tu riječ upotrijebio za filozofsko gledište (Beck, 1979). Prema ovom gledištu objašnjenje nastaje putem znanstvenog opisa (Acton, 1975). U svom proučavanju povijesti filozofije i metodologije znanosti, Oldroyd (1986) kaže:

Comte je bio taj koji je svjesno "izmislio" novu znanost o društvu i dao joj ime na koje smo navikli. On je smatrao da će biti moguće uspostaviti je na "pozitivnoj" osnovi, poput drugih znanosti koje su joj poslužile kao nužan uvod. Jer, društvene pojave treba promatrati u svjetlu fizioloških (ili bioloških) zakonitosti i teorija i istražiti empirijski, baš poput fizikalnih fenomena. Isto tako, biološki fenomeni se trebaju promatrati u svjetlu kemijskih zakona i teorija, i tako redom dalje.

(Oldroyd, 1986)

Comteovo gledište trebalo je dovesti do opće doktrine pozitivizma koja je smatrala da je sve stvarno znanje zasnovano na osjetilnom iskustvu i da se može unaprijediti

isključivo opažanjem i eksperimentom. Slijedeći empirističku tradiciju, istraživanja i vjerovanja ograničila su je na ono što se može čvrsto utvrditi. Odbacujući na taj način metafizičke i spekulativne pokušaje dolaska do spoznaje isključivo rasuđivanjem, pokret je razvio ono što se opisuje kao "stroga orijentacija na činjenice i prirodne pojave". (Beck, 1979)

Od Comtea naovamo, filozofi i znanstvenici u društvenim znanostima koristili su pojam pozitivizma na toliko različitih načina da je teško pripisati mu precizno i dosljedno značenje. Štoviše, pojam se primjenjivao i na učenje filozofske škole poznate kao "logički pozitivizam".³ Središnje vjerovanje logičkih pozitivista je da smisao tvrdnje jest, ili je dan, postupkom njezine verifikacije. Iz toga slijedi da se tvrdnje koje se ne mogu verificirati smatraju besmislenima, a u tu su grupu uključeni i izrazi tradicionalne metafizike i teologije.

Bez obzira na to koriste li pojam pozitivizma filozofi ili znanstvenici u društvenim znanostima, uvijek postoji i dodatno značenje, a ono izvire iz prihvatanja prirodnih znanosti kao paradigme ljudskog znanja (Duncan, 1968). To uključuje sljedeće povezane pretpostavke koje je iznio Giddens (1975). Prvo, metodološki postupci prirodnih znanosti mogu se izravno primijeniti na društvene znanosti. Ovdje pozitivizam znači specifičan pogled na znanstvenika u društvenim znanostima kao opažača društvene stvarnosti. Drugo, krajnji proizvod istraživanja koja provode znanstvenici u društvenim znanostima može se izraziti u terminima usporedivima s onima u prirodnim znanostima. To znači da se njihove analize moraju izraziti u zakonima ili generalizacijama sličnim zakonima, a koji su iste vrste kao i oni uspostavljeni u vezi s prirodnim pojavama.

Ovdje pozitivizam uključuje jasan pogled na znanstvenike u društvenim znanostima kao na analitičare i tumače vlastitog predmeta proučavanja. Pozitivizam može opisati njegova tvrdnja da nam znanost daje najjasniji mogući ideal znanja.

Okvir 1.2**Alternativne osnove za tumačenje društvene stvarnosti**

<i>Koncepcije društvene stvarnosti</i>		
<i>Dimenzije usporedbe</i>	<i>Objektivistička</i>	<i>Subjektivistička</i>
Filozofska osnova	Realizam: svijet postoji i spoznatljiv je onakav kakav doista jest. Organizacije su stvarni entiteti s vlastitim životom.	Idealizam: svijet postoji, ali različiti ljudi ga zamišljaju na vrlo različite načine. Organizacije su izmišljena društvena stvarnost.
Uloga društvenih znanosti	Otkrivanje univerzalnih zakona društva i ljudskog ponašanja u njemu.	Otkrivanje načina na koji različiti ljudi tumače svijet u kojem žive.
Osnovne jedinice društvene stvarnosti	Kolektivitet: društvo ili organizacije.	Pojedinci koji djeluju sami ili zajedno.
Metode razumijevanja	Određivanje uvjeta ili veza koje omogućuju postojanje kolektiviteta. Shvaćanje što su ti uvjeti i veze.	Tumačenje subjektivnih značenja koja osobe daju svojim postupcima.
Teorija	Racionalno zdanje koje su izgradili znanstvenici da bi objasnili ljudsko ponašanje.	Skupovi značenja koje ljudi koriste da bi osmislili svoj svijet i ponašanje u njemu.
Istraživanja	Eksperimentalna ili kvazi-eksperimentalna validacija teorije.	Potruga za smislenim odnosima i otkrivanje njihovih posljedica na djelovanje.
Metodologija	Apstrahiranje stvarnosti, posebno kroz matematičke modele i kvantitativnu analizu.	Prikaz stvarnosti u svrhu usporedbe. Analiza jezika i značenja.
Društvo	Uređeno. Njime upravlja jedinstveni skup vrijednosti i on je moguć jedino kroz te vrijednosti.	Sukobljeno. Njime upravljaju vrijednosti ljudi koji imaju moć odlučivanja.
Organizacije	Usmjerene k cilju. Nezavisne od ljudi. Instrumenti reda u društvu koji služe i društvu i pojedincu.	Ovisne o ljudima i njihovim ciljevima. Instrumenti moći koje neki ljudi kontroliraju i mogu upotrijebiti da bi postigli ciljeve koji im se čine dobrima.
Organizacijske patologije	Organizacije se poremete zbog društvenih vrijednosti i individualnih potreba.	S obzirom na različite ljudske potrebe, uvijek postoji sukob između ljudi koji se ponašaju tako da ih zadovolje.
Preporuka za promjene	Promijeniti strukturu organizacije da bi se zadovoljile društvene vrijednosti i individualne potrebe.	Otkriti kakve su vrijednosti ugrađene u djelovanje organizacije i čije su one. Promijeniti ljude ili promijeniti njihove organizacije, ako možete.

Izvor Prerađeno prema Barr Greenfield, 1975

Međutim, tamo gdje je pozitivizam manje uspješan jest njegova primjena na proučavanje ljudskog ponašanja, gdje se neizmerna složenost ljudske prirode i neuhvatljiva i nedodirljiva kvaliteta društvenih fenomena jasno suprotstavljaju redu i

pravilnosti prirodnog svijeta. To nigdje nije tako očigledno kao u kontekstu razreda i škole gdje problemi poučavanja, učenja i interakcije među ljudima predstavljaju pozitivističkom znanstveniku golemi izazov.

Za dodatne informacije o pozitivizmu u okviru povijesti filozofije i metodologije znanosti pogledajte Oldroyda (1986). Sada ćemo pobliže promotriti neka od tih obilježja.

Pretpostavke i priroda znanosti

Budući da se određen broj metoda istraživanja koje opisujemo u ovoj knjizi izrazito oslanja na znanstvenu metodu, implicitno ili eksplicitno, te se može u potpunosti razumjeti samo u punom okviru svojih načela i pretpostavki, ovdje ćemo pobliže ispitati neka od obilježja znanosti.

Započet ćemo s ispitivanjem načela znanstvene vjere: vrste pretpostavki kojih se znanstvenici drže, često implicitno, u svom svakodnevnom djelovanju. Prvo, tu je pretpostavka *determinizma*. To jednostavno znači da događaji imaju uzroke, da su događaji određeni drugim okolnostima. Znanost se odvija na vjerovanju da se te kauzalne veze na koncu mogu otkriti i razumjeti, da su događaji objašnjivi u terminima onoga što im je prethodilo. Štoviše, ne samo da su događaji u prirodnom svijetu određeni drugim okolnostima, već postoji pravilnost u načinu na koji su određeni: svemir se ne ponaša hirovito. Krajnji je cilj znanstvenika formulirati zakone koji objašnjavaju događaje u svijetu oko njih, što im daje čvrstu osnovu za predviđanje i kontrolu.

Druga je pretpostavka ona *empirizma*. Već smo dodirnuli to gledište, koje smatra da određene vrste pouzdanih spoznaja mogu izvirati jedino iz iskustva. U praksi, stoga, to u znanstvenom smislu znači da održivost teorije ili hipoteze ovisi o prirodi empirijskih podataka koji je podupiru. Empirijsko ovdje znači ono što se može potvrditi opažanjem; a dokazi su podaci koji u istraživačkom okruženju pružaju dokaz ili jaku potvrdu, u terminima vjerojatnosti, za određenu teoriju ili hipotezu. To gledište sažima Barratt, koji piše: "Odabir empiricizma kao postupak znanstvene vjere označuje

da je najbolji način dolaska do pouzdanog znanja način prikupljanja podataka izravnom iskustvom" (Barratt, 1971).

Mouly (1978) je odredio pet koraka u procesu empirijske znanosti:

1. *iskustvo* - početna točka znanstvenog pothvata na najosnovnijoj razini;
2. *klasifikacija* - formalna sistematizacija inače nerazumljivih gomila podataka;
3. *kvantifikacija* - složenija razina gdje preciznost mjerenja omogućuje prikladniju analizu pojava matematičkim sredstvima;
4. *otkrivanje veza* - identifikacija i klasifikacija funkcionalnih povezanosti između pojava;
5. *približavanje istini* - znanost nastavlja postupnim približavanjem istini.

Treća pretpostavka u osnovi rada znanstvenika je načelo *parsimonije*. Osnovna ideja je da se pojave moraju objašnjavati što je ekonomičnije moguće. Prvi povijesni izraz tog načela bio je onaj Williama Occama, koji je rekao da eksplanatorna načela (entitete) ne treba bez potrebe množiti. Naravno, to se može tumačiti na različite načine: da pojavu treba objašnjavati radije s dva nego s tri načela; da treba radije birati jednostavnu teoriju na račun složene; ili, kako je rekao Lloyd Morgan kao uputu za proučavanje životinjskog ponašanja: "Ni u kom slučaju ne smijemo neki postupak protumačiti kao izraz više psihičke sposobnosti ako se on može protumačiti kao rezultat sposobnosti koja se nalazi niže na psihološkoj ljestvici."

Završna pretpostavka, ona o *generalnosti*, igrala je važnu ulogu i u deduktivnim i u induktivnim metodama rasuđivanja. Dosta, povijesno govoreći, problematičan odnos između konkretnog pojedinačnog i apstraktnog općeg imao je za posljedicu dvije konkurentne teorije spoznaje - racionalnu i empirijsku. Započinjući s opažanjem pojedinačnog, znanstvenici počinju generalizirati svoje rezultate na svijet općenito. Razlog tome je što ih na kraju zanima objašnjenje. Naravno, pojam generalnosti puno je manji problem znanstvenicima u prirodnim znanostima koji prvenstveno rade s neživim

materijalom nego znanstvenicima koji se bave ljudima, a koji, nužno se baveći uzorcima većih populacija ljudi, trebaju biti vrlo oprezni kad generaliziraju svoje rezultate na različite populacije iz kojih su uzorci odabrani.

Odredivši temeljne pretpostavke znanosti, došli smo do osnovnog pitanja: Što je znanost? Kerlinger (1970) ističe da se u samom znanstvenom svijetu mogu naći dva široka pogleda na znanost: statički i dinamički. Statički pogled, posebno privlačan laicima, kaže da je znanost aktivnost koja svijetu donosi sustavne informacije. Rad znanstvenika sastoji se u otkrivanju novih činjenica i njihovu dodavanju postojećem skupu spoznaja. Znanost se na taj način promatra kao akumulirani skup rezultata istraživanja, pri čemu je naglasak uglavnom na postojećem stanju spoznaje i dodavanju tim spoznajama.⁴ Nasuprot tome, dinamički pogled znanost zamišlja više kao aktivnost, kao nešto što znanstvenici *rade*. Prema toj koncepciji naravno da je važno imati akumulirani skup spoznaja, ali ono što je zapravo najvažnije su otkrića do kojih znanstvenici dolaze. Dakle, tu je naglasak više na heurističkoj prirodi znanosti.

Oprečna su gledišta o funkcijama znanosti. Sažetak tih gledišta dajemo u Okviru 1.3. Međutim, profesionalni znanstvenici znanost promatraju kao sveobuhvatni način shvaćanja svijeta; kao način objašnjenja i razumijevanja, predviđanja i kontrole. Za njih je krajnji cilj znanosti teorija. *Teoriju* Kerliner definira kao "skup međusobno povezanih konstrukata [konceptata], definicija i tvrdnji koji predstavlja sustavni pogled na određene pojave time što određuje povezanost između varijabli, s ciljem objašnjavanja i predviđanja pojava" (Kerlinger, 1970). U određenom smislu, teorija okuplja sve odvojene djeliće empirijskih podataka u suvisao konceptualni okvir šire primjenjivosti. Mouly to ovako izražava: "Ako ništa drugo, teorija je konvencija - nužnost, zapravo - koja organizira čitavu močvaru nerazvrstanih podataka, zakona, pojmova, konstrukata, načela, u smisleni i shvatljivi oblik. Ona je pokušaj osmišljavanja onoga što znamo

o određenoj pojavi" (Mouly, 1978). I više od toga, međutim, teorija je sama po sebi potencijalni izvor dodatnih informacija i otkrića. Na taj je način ona izvor novih hipoteza i dosad nepostavljenih pitanja; ona određuje ključna područja daljnjih istraživanja; otkriva manjkavosti u našem znanju i omogućuje istraživaču da pretpostavi postojanje prethodno nepoznatih pojava.

Jasno je da postoji nekoliko različitih tipova teorija, a svaki tip teorije definira vlastite vrste "dokaza". Primjerice, Morrison (1995a) navodi *empirijske teorije*, "velike" teorije i "kritičku" teoriju. O empirijskim teorijama i kritičkim teorijama raspravljat će se u daljnjem tekstu. "Velika teorija" je metaopis koji definira područje proučavanja, spekulativan je, razjašnjava konceptualne strukture i okvire i kreativno poboljšava način na koji razmatramo ponašanje i organizacije (Layder, 1994). Ona koristi temeljne ontološke i epistemološke pretpostavke koji služe definiranju područja istraživanja (Hughes, 1976). Ovdje se empirijski materijal obično koristi tako da ilustrira nešto, a nije "dokaz". To je slučaj s nekim sociološkim teorijama, poput marksizma, teorije kon-

Okvir 1.3 Funkcije znanosti

1. Funkcija potrage za problemima, postavljanja pitanja, poticanja slutnji, proizvodnje hipoteza.
2. Funkcije testiranja, provjere, potvrđivanja; provjeravanje i testiranje hipoteza; ponavljanje i provjera eksperimenata; prikupljanje činjenica.
3. Funkcija organiziranja, teoretiziranja, strukturiranja; potraga za sve većim generalizacijama.
4. Funkcija prikupljanja povijesnih podataka, znanstvenička funkcija.
5. Njezina tehnološka strana; instrumenti, metode, tehnike.
6. Administrativna, izvršna i organizacijska strana.
7. Funkcija objavljivanja rezultata i obrazovna funkcija.
8. Njezine primjene koje ljudi mogu koristiti.
9. Uvažavanje znanosti, užitek u njoj, slavljenje i veličanje

Izvor Maslow, 1954

senzusa i funkcionalizma. Dok sociologe može privući potpuna i sveobuhvatna prirodna ovakvih teorija, one su već pola stoljeća predmet značajnog osporavanja. Primjerice, Merton (1949), Coser i Rosenberg (1969), Doll (1993) i Layder (1994) smatraju da su te teorije, premda mogu imati privlačnost velikih filozofskih sustava znatnog - bizantskog - arhitektonskog sjaja i logičke konzistentnosti, svejedno znanstveno sterilne, nevažne i bez dodira s postmodernim svijetom koji obilježava otvorenost, fluidnost, heterogenost i fragmentiranost. Ova knjiga ne pokušava se baviti ovakvim tipom teorija.

Status teorije značajno se razlikuje ovisno o kojoj se disciplini ili području znanja radi. Neke teorije, poput onih u prirodnim znanostima, obilježene su visokim stupnjem elegancije i sofisticiranosti; druge, poput obrazovne teorije, tek su u ranoj fazi oblikovanja i stoga ih obilježava velika neujednačenost. Popper (1968), Lakatos (1970),⁵ Mouly (1978), Laudan (1990) i Rasmussen (1990) navode sljedeće karakteristike djelotvorne empirijske teorije:

- Teorijski sustav mora omogućiti dedukcije i generirati zakone koji se mogu empirijski provjeravati; to znači da mora osigurati način na koji ga se može potvrditi ili odbaciti. Valjanost teorije može se provjeriti samo kroz valjanost pretpostavki (hipoteza) koje se iz nje mogu izvesti. Ako propadnu ponovljeni pokušaji odbacivanja njezinih različitih hipoteza, može se s većim pouzdanjem gledati na njezinu valjanost. To se može nastavljati dalje sve dok se možda neka hipoteza ne pokaže neodrživom. To bi predstavljalo neizravni dokaz neadekvatnosti teorije i moglo bi voditi k njezinu odbacivanju (ili, što je uobičajenije, njezinoj zamjeni prikladnijom teorijom koja može uključiti iznimku).
- Teorija mora biti u suglasju i s opažanjima i s prethodno validiranim teorijama. Ona mora biti utemeljena u potvrđenim empirijskim podacima i mora počivati na čvrstim postavkama i hipotezama.

Što je teorija bolja, to bolje može objasniti proučavane pojave, i ugraditi više činjenica u smislenu strukturu s još većom mogućnošću generalizacije. Između tih činjenica mora postojati unutarnja konzistentnost. Ona treba pojasniti precizne uvjete pod kojima teži objasniti, predviđati i generalizirati o empirijskim fenomenima.

- Teorije trebaju biti iskazane u jednostavnim pojmovima; najbolja je ona teorija koja objašnjava najviše na najjednostavniji način. To je zakon parsimonije. Teorija mora na odgovarajući način objasniti podatke, a ipak ne smije biti toliko obuhvatna da je to čini nezgrapnom. S druge strane, ne smije zanemariti varijable samo zato što ih je teško objasniti.
- Teorija bi trebala imati značajan eksplanatorni i prediktivni potencijal.
- Teorija bi trebala moći odgovoriti na uočene nedostatke.
- Teorija bi trebala potaknuti pothvate istraživanja (to priziva Siegelov [1987] komentar da je jedno od obilježja djelotvorne teorije njezina plodnost).
- Teorija bi trebala pokazati preciznost i univerzalnost i postaviti temelje za vlastito odbacivanje i potvrdu, određujući prirodu i način provođenja "stroge provjere" (Popper, 1968). Djelotvorna empirijska teorija provjerava se u uvjetima koji su različiti od onih u kojima je stvorena. Drugim riječima, ti uvjeti moraju ići dalje od jednostavne potvrde i indukcije prema "provjeravanju" (Laudan, 1990). Teorija treba odrediti tip podataka koji se traži za njezinu potvrdu ili odbacivanje.
- Teorija se mora moći precizno operacionalizirati.
- Provjera teorije mora se moći ponoviti.

Katkad se umjesto riječi *teorija*, ili naizmjenice s njom, koristi riječ *model*. I jedna i druga mogu se promatrati kao eksplanatorna sredstva ili sheme koje imaju širok konceptualni okvir, premda modele često karakterizira primjena analogija kako bi se dao više grafički ili vizualni prikaz određene

pojave. Ako su točni i ne tumače pogrešno činjenice, modeli mogu jako pomoći u postizanju jasnoće i usmjeravanju na ključna pitanja u prirodi pojave.

Hitchcock i Hughes (1995: 20-1) povezuju dosadašnje pravce diskusije opisujući teoriju na sljedeći način:

Teorija se, prema ovom viđenju, bavi razvojem sustavne konstrukcije spoznaja o društvenom svijetu. Pri tome teorija koristi pojmove, sustave, modele, strukture, vjerovanja i ideje, hipoteze (teorije) da bi iznijela tvrdnje o pojedinim vrstama postupaka, događaja ili aktivnosti, i da bi analizirala njihove uzroke, posljedice i proces. Drugim riječima, da bi događaje objasnila na načine koji su sukladni s određenom filozofskom racionalom ili, na primjer, određenim sociološkim ili psihološkim gledištem. Stoga teorije žele i postaviti i analizirati skupove odnosa koji postoje između određenog broja varijabli kada se empirijskim istraživanjem mogu pokazati određene pravilnosti i dosljednosti.

(Hitchcock i Hughes, 1995: 20-1)

Znanstvene teorije po samoj svojoj prirodi moraju biti privremene. Teorija nikad ne može biti potpuna u smislu da obuhvaća sve što se može znati ili razumjeti o određenoj pojavi. Kako kaže Mouly:

Neizbježno je da znanstvene teorije zamijene usavršenije teorije, koje uključuju više uznapredovalog znanja o određenom pitanju, tako da znanost širi svoje obzore kako bi uključila sve više činjenica koje se nakupljaju. Bez sumnje, puno stvari oko kojih danas postoji slaganje neće biti u skladu s budućim standardima. Ali, moramo započeti tamo gdje jesmo.

(Mouly, 1978)

Već smo napomenuli da kvalitetu teorije određuje stanje razvoja određene znanosti. U ranijim fazama znanosti moraju dominirati empirijska istraživanja, to jest priku-

pljanje i klasifikacija podataka. Zbog toga je, kao što ćemo vidjeti, puno istraživanja u obrazovanju deskriptivno. Samo sazrijevanjem znanosti može se razviti odgovarajući teorijski korpus. Prerano oblikovanje teorije prije nego što je napravljen potreban empirijski, pripremni dio posla može voditi k usporavanju napretka. Mouly optimistično najavljuje da će se jednog dana koristiti jedinstveni teorijski sustav, nama danas nepoznat, da bi se objasnilo ponašanje molekula, životinja i ljudi.

Govoreći o teorijama i modelima, počeli smo doticati sredstva kojima se znanstvenici koriste u svom radu. Sada ćemo detaljnije promotriti dva takva sredstva koja igraju ključnu ulogu u znanosti - koncept i hipotezu.

Sredstva znanosti

Pojmovi izražavaju generalizacije izvedene iz posebnosti - ljutnja, postignuće, otuđenje, brzina, inteligencija, demokracija. Ispitujući pobliže ove primjere, vidimo da je svaki od njih riječ koja predstavlja određenu ideju: točnije rečeno, pojam je veza između riječi (ili simbola) i ideje ili zamisli. Tko god da jesmo i što god da činimo, svi se koristimo pojmovima. Naravno, neke od njih dijele i koriste sve skupine ljudi unutar iste kulture - primjerice dijete, ljubav, pravda; drugi, međutim, imaju ograničenu vrijednost i koriste ih samo određene grupe, specijalisti ili pripadnici određenih profesija - npr. idioglossia, retroaktivna inhibicija, anticipatorna socijalizacija.

Pojmovi nam omogućuju da svijetu pridamo određeni smisao; preko njih stvarnost dobiva smisao, red i suvislost. Oni su sredstva pomoću kojih se možemo suočiti sa svojim iskustvom. Dakle, način na koji doživljavamo svijet uvelike ovisi o repertoaru pojmova kojim vladamo. Što ih više imamo, moći ćemo prikupiti više smislenih podataka i bit ćemo sigurniji u svoje perceptivno (i kognitivno) doživljavanje onoga što je

“tamo vani”. Ako je naša percepcija svijeta određena pojmovima koji su nam dostupni, to znači da će ljudi s različitim skupovima pojmova “istu” objektivnu stvarnost vjerojatno vidjeti na različit način - liječnik koji dijagnosticira neku bolest oslanjat će se na niz pojmova koji je vrlo različit od, recimo, ograničenih i pojednostavljenih zamisli laika u tom kontekstu; a posjetitelj civilizacije iz udaljene primitivne kulture bio bi podjednako zbunjen užurbanom vrevom urbanog života kao i mitski Marsovac.

Dakle, mogli biste se zapitati, kamo sve ovo vodi? Jednostavno, k ovome: znanstvenici u društvenim znanostima su također razvili, ili prisvojili dajući im precizno značenje, skup pojmova koji im omogućuju da na poseban način oblikuju svoja zapažanja o svijetu, da predoče taj odsječak stvarnosti koji posebno proučavaju. A u cjelini ovi pojmovi čine dio šireg sustava značenja koji im omogućuje da daju opise te stvarnosti, opise koji su ukorijenjeni i potvrđeni u izravnom iskustvu svakodnevnog života. Ove stvari mogu biti pojačane pojmom društvene klase. Hughes kaže da on nudi “pravilo, obrazac, premda ponekad nejasan, koji se koristi kad je riječ o određenim vrstama iskustva koje se odnose na ekonomski položaj, životni stil, životne prilike i slično. Služi određivanju različitih aspekata iskustva, a povezujući jedan pojam s drugima možemo razviti teorije o iskustvu prema određenom redoslijedu ili u nekom području” (Hughes, 1976: 34).

Govoreći o znanstvenim pojmovima, treba istaknuti dvije važne stvari. Prva je da oni ne postoje nezavisno od nas: oni su doista naš izum, koji nam omogućuje barem neko razumijevanje očiglednog kaosa prirode. Druga je da su oni brojem ograničeni i na taj način u suprotnosti s neograničenim brojem pojava koje trebaju objasniti.

Drugo sredstvo od velike važnosti za znanstvenike je *hipoteza*. Odatle kreće puno istraživanja, posebno kad se istražuju uzročno-posljedični odnosi ili usporedne pojave. Kerlinger (1970) definira hipotezu kao vjerojatnu tvrdnju o odnosima između dviju ili više varijabli. Jednostavnije rečeno, ona

se naziva “upućenim nagađanjem”, premda se razlikuje od upućenog nagađanja u tome što je često rezultat opsežnijeg istraživanja, refleksivnog razmišljanja i opažanja. Medawar (1972) bez premca piše o hipotezi i njezinoj funkciji na sljedeći način:

Sve prednosti znanstvenog razumijevanja, na svim razinama, započinju sa spekulativnom pustolovinom, maštovitom pretpostavkom o tome što bi moglo biti točno - pretpostavkom koja uvijek i nužno ide malo (a katkad i puno) izvan onoga u što možemo vjerovati na temelju logike ili činjenica. To je zamišljanje mogućeg svijeta, ili sićušnog dijela tog svijeta. Takvo je nagađanje zatim izloženo kritici, kako bi se otkrilo je li ili nije taj zamišljeni svijet imalo poput stvarnog. Znanstveno razmišljanje je tako na svim razinama interakcija između dviju epizoda razmišljanja - dijaloga između dva glasa, jednog maštovitog, a drugog kritičkog; dijaloga, ako hoćete, između mogućeg i stvarnog, između prijedloga i odlučivanja, pretpostavke i kritike, između onoga što može biti točno i što zapravo jest.

(Medawar, 1972)

Kerlinger (1970) je odredio dva kriterija za “dobre” hipoteze. Prvi je da su hipoteze tvrdnje o odnosima između varijabli, a drugi da hipoteze imaju jasne implikacije za provjeru naznačenih veza. Njima on dodaje dva pomoćna kriterija: da hipoteze pokazuju kompatibilnost sa sadašnjim znanjem, te da su izražene što je moguće sažetije. Pretpostavimo li tako da društveno podrijetlo određuje akademski uspjeh, imamo dvije varijable, društveno podrijetlo i drugu, akademsko postignuće. A kako se obje mogu mjeriti, ispunjeni su kriteriji koje određuje Kerlinger. Također, one ne krše ni pomoćne kriterije koje postavlja Kerlinger (vidi i Okvir 1.4).

On nadalje određuje četiri razloga koji određuju važnost hipoteza kao sredstava istraživanja. Prvo, one organiziraju napore istraživača. Odnos izražen u hipotezi pokazuje što trebaju činiti. One im omogućuju

Okvir 1.4 Hipoteza

Jednom kad ima hipotezu na kojoj može raditi, znanstvenik je u akciji; vođen hipotezom, imaće neka zapažanja prije nego druga i predložiti će eksperimente koji inače možda ne bi bili provedeni. Znanstvenici iskustvom brzo izdvoje obilježja koja čine dobru hipotezu; ... gotovo svi zakoni i hipoteze mogu se očitati na način da *ne dopuštaju* pojavu određenih fenomena...

Jasno, hipoteza koja je toliko permisivna da se prilagođava bilo kojoj pojavi ne govori nam baš ništa; što više pojava ne dopušta, to je informativnija.

Još jednom, dobra hipoteza mora imati i obilježje *logičke neposrednosti*, pod čime mislim da mora posebno biti objašnjenje svega onoga što je potrebno objasniti, a ne i objašnjenje još mnogih drugih pojava uz to... Velika prednost logičke neposrednosti u hipotezi je da se ona može provjeravati izravnim i primjenjivim sredstvima - to znači, bez osnivanja novog istraživačkog instituta ili putovanja u svemir. Velik dio *umijeća rješivog* je umijeće izvođenja hipoteza koje se mogu provjeravati izvedivim eksperimentima.

Izvor Medawar, 1981

da jasnije razumiju problem i daju im okvir za prikupljanje, analiziranje i tumačenje svojih podataka. Drugo, one su, prema Kerlingerovim riječima, radni instrumenti teorije. Mogu se izvesti iz teorije ili iz drugih hipoteza. Treće, mogu se testirati, empirijski ili eksperimentalno, što ima za posljedicu njihovu potvrdu ili odbacivanje. A uvijek postoji mogućnost da hipoteza, jednom potvrđena i učvršćena, postane zakon. I četvrto, hipoteze su moćna sredstva za promicanje znanja, jer, kako objašnjava Kerlinger, omogućuju nam da izađemo izvan sebe samih.

Hipoteze i pojmovi igraju ključnu ulogu u znanstvenoj metodi, a to je sljedeća tema kojoj ćemo pokloniti pažnju.

Znanstvena metoda

Ako je najistaknutije obilježje znanosti njezina empirijska priroda, sljedeća najvažnija

karakteristika je njezin skup postupaka koji pokazuju ne samo kako se stiglo do rezultata, nego i jesu li dovoljno jasni da bi ih kolege znanstvenici mogli ponoviti, odnosno mogli provjeriti uz iste ili druge materijale i na taj način testirati rezultate. Kao što kažu Cuff i Payne (1979): "Znanstveni pristup nužno uključuje standarde i postupke koji demonstriraju "empirijsku potvrdu" njegovih rezultata, pokazujući sukladnost između njegovih tvrdnji i onoga što se događa ili se dogodilo u stvarnosti" (Cuff i Payne, 1979: 4). Ove standarde i postupke prigodno ćemo zvati "znanstvenom metodom", premda to donekle može biti pogrešno radi sljedećeg razloga: ova kombinacija pridjeva i imenice u jednini u umu nekih ljudi priziva jedan nepromjenjivi pristup rješavanju problema, pristup koji često uključuje atome ili štakore i odvija se unutar laboratorija punog stereotipnih znanstvenika koji nose bijele ogrtače i skloni su ekscentričnom ponašanju. Međutim, stvar je puno složenija. Pojam zapravo uključuje brojne metode koje se razlikuju prema stupnju finoće, ovisno o svojoj funkciji i razini razvoja koju je dostigla pojedina znanost. U ovom trenutku vas upućujemo na Okvir 1.5, koji iznosi slijed faza kroz koje znanost uobičajeno prolazi u svome razvoju ili, što možda više odgovara stvarnosti, koje su trajno prisutne u njezinu napretku i koje znanstvenici mogu koristiti ovisno o vrsti informacija koje traže ili vrsti problema s kojima se suočavaju. U naporu da osvjetlimo termin "znanstvena metoda" posebno su nam značajne faze 2, 3 i 4. Faza 2 razmjerno je jednostavna točka u kojoj se istraživač zadovoljava opažanjem i bilježenjem činjenica i, možda, uspostavljanjem nekog sustava klasifikacije. Puno istraživanja u području obrazovanja provodi se na ovaj način, posebno na razini razreda i škole, npr. ankete i studije slučaja. Faza 3 uvodi dozu dodatne složenosti, jer se pokušavaju uspostaviti veze između varijabli unutar labavog okvira nedovršene teorije. Faza 4 je najsloženija faza i često ona koju ljudi isključivo poistovjećuju sa znanstvenom metodom. Kako bi došli do uzročnosti, koja je drugačija od pukih mjera povezanosti, istraživači

stvaraju eksperimentalne situacije u kojima se manipulira varijablama kako bi se provjerile odabrane hipoteze. Evo kako jedan zapaženi istraživač opisuje kasnije faze:

Prvo, postoji sumnja, prepreka, neodređena situacija koja vapi, da tako kažemo, da ju se odredi. Znanstvenik osjeća nejasne sumnje, emocionalnu uznemirenost, nedovršene ideje. On se napreže da oblikuje problem, čak i nedostatno. Proučava literaturu, pretražuje vlastito iskustvo i iskustvo drugih. Često jednostavno mora čekati inventivni skok uma. Možda će se on dogoditi; možda i neće. Kad je problem formuliran, kad je osnovno pitanje, ili pitanja, postavljeno na odgovarajući način, ostatak je puno lakši. Tada se stvara hipoteza, nakon čega se izvođe njezine implikacije, uglavnom uzduž eksperimentalnih linija. U tom procesu može se promijeniti originalni problem, a naravno i originalna hipoteza. On može biti proširen ili sužen. Čak može biti i napušten. Na kraju, ali ne i konačno, odnos izražen hipotezom provjerava se opažanjem i eksperimentom. Na temelju podataka istraživanja hipoteza se prihvaća ili odbacuje. Ta nas informacija tada vraća na izvorni problem, a on se zadržava ili mijenja ovisno o podacima. Dewey je na koncu istaknuo da se jed-

na faza procesa može proširiti i može biti vrlo važna, druga se može znatno ograničiti, a može biti uključeno manje ili više koraka. Te stvari nisu važne. Ono što je važno je opća temeljna ideja o znanstvenim istraživanjima kao o kontroliranom racionalnom procesu refleksivnog ispitivanja, međuzavisna priroda dijelova procesa, te prvorazredna važnost problema i njegova izražavanja.

(Kerlinger, 1970)

Imajući na umu faze 3 i 4 iz Okvira 1.5, možemo reći da znanstvena metoda počinje svjesno i namjerno, odabirom iz ukupnog broja elemenata u određenoj situaciji. U novije vrijeme Hitchcock i Hughes (1995: 23) su predložili model znanstvene metode od osam razina koji se poziva na Kerlingera. On je prikazan u Okviru 1.6.

Elementi koje znanstvenici izdvoje bit će po svojoj prirodi prikladni za znanstveno formuliranje; to jednostavno znači da će imati kvantitativne aspekte. Njihovo glavno radno sredstvo bit će hipoteza koja je, kao što smo vidjeli, tvrdnja koja upućuje na povezanost (ili nepostojanje povezanosti) između dvaju ili više odabranih elemenata, a izražena je na takav način da ima jasne implikacije za provjeru. Istraživači zatim odabiru najprikladniju metodu i provjeravaju svoje hipoteze.

Okvir 1.5

Faze u razvoju znanosti

1. Definicija znanosti i određivanje pojava koje će se u nju ubrojiti.
2. Faza opažanja u kojoj se određuju i imenuju relevantni faktori, varijable ili čestice, i u kojoj se razvijaju kategorije i taksonomije.
3. Korelacijska istraživanja u kojima se varijable i parametri međusobno povezuju, a informacije se sustavno integriraju kako se počinju razvijati teorije.
4. Sustavna i kontrolirana manipulacija varijabla da bi se vidjelo hoće li eksperimenti proizvesti očekivane rezultate, što čini pomak od povezanosti k uzročnosti.
5. Čvrsto uspostavljanje teorijske cjeline kako se prikupljaju rezultati ranijih faza.
6. Korištenje uspostavljene teorijske cjeline u rješavanju problema ili kao izvora novih hipoteza.

Okvir 1.6

Model znanstvene metode u osam razina

1. razina: Hipoteze, slutnje, nagađanja
2. razina: Osmišljen eksperiment; odabrani uzorci; izdvojene varijable
3. razina: Uočene korelacije; određeni obrasci
4. razina: Izvedene hipoteze da bi se objasnile pravilnosti
5. razina: Objašnjenja i predviđanja se provjeravaju; mogućnost krivog tumačenja
6. razina: Razrada zakona ili odbacivanje (hipoteza se ne prihvaća)
7. razina: Generalizacije
8. razina: Nove teorije

Kritike pozitivizma i znanstvene metode

Usprkos dokazanom uspjehu znanstvenog pothvata - posebno u području prirodnih znanosti - njegove ontološke i epistemološke osnove su meta stalnih i katkad žestokih kritika s nekih strana. Započevši u drugoj polovini devetnaestog stoljeća, pobuna protiv pozitivizma odvijala se uzduž široke linije, privlačeći neke od najboljih intelektualaca u Europi - filozofe, znanstvenike, društvene kritičare i kreativne umjetnike. U osnovi, to je bila reakcija protiv slike svijeta koju daje znanost koja, tvrdi se, potkopava život i um. Precizna meta napada antipozitivista bio je mehanicistički i redukcionistički pogled na prirodu koji, po svojoj definiciji, isključuje pojmove izbora, slobode, individualnosti i moralne odgovornosti.

Jedan od najustrajnijih i najdosljednijih napada u tom smislu došao je od pjesnika, Williama Blakea, koji svemir nije doživljavao kao mehanizam, već kao živi organizam:

Blake želi da razumijemo kako mehanicistička znanost i filozofija materijalizma eliminiraju sam pojam života. Sve što one mogu je definirati život u terminima biokemije, biofizike, vibracija, valnih duljina, i tako dalje; "život" svode na zamislivo mjerenje, ali takva koncepcija života ne uključuje najočitiji od svih elemenata: život može shvatiti samo živo biće, "unutarnjim" iskustvom. Nije važno koliko precizno mjerenje može biti, ono nam nikad ne može dati iskustvo života, jer se život ne može vagati i mjeriti na fizikalnoj ljestvici.

(Nesfield-Cookson, 1987)

Drugi izazov postavkama pozitivizma dođao je od Sörena Kierkegaarda, danskog filozofa iz čijeg je rada nastao pokret poznat kao egzistencijalizam. Kierkegaard se bavio pojedincima i njihovom potrebom za samoispunjenjem do najviše razine razvoja. Ova realizacija potencijala osobe za nje ga je bila smisao egzistencije koju je vidio kao "konkretnu i individualnu, jedinstvenu i nesvedivu na niži oblik, nepodložnu kon-

ceptualizaciji" (Beck, 1979). Karakteristična obilježja doba u kojem živimo - vjera demokracije u mentalitet gomile, uspon razuma, znanstveni i tehnološki napredak - djeluju protiv postizanja ovog cilja i pridonose dehumanizaciji pojedinca. U svojoj želji da oslobodi ljude njihovih zabluda, Kierkegaard je bio najviše zaokupljen zabludom objektivnosti. Pod tim je mislio na nametanje pravila ponašanja i mišljenja, i pretvaranje osobe u opažača usmjerenog na otkrivanje općih zakona koji upravljaju ljudskim ponašanjem. Tvrdio je da treba ponovno omogućiti prostor za subjektivnost. Pod time je podrazumijevao sposobnost da se razmatra vlastiti odnos prema onome što je u središtu istraživanja. Razlika koju je činio između subjektivnosti i objektivnosti iznesena je u sljedećem odlomku:

Kad se na objektivni način postavi pitanje istine, refleksija se objektivno usmjerava na istinu kao na objekt prema kojem je onaj tko zna u nekom odnosu. Međutim, refleksija se ne usmjerava na odnos, nego na pitanje je li istina ono prema čemu onaj koji zna ima odnos. Ako je samo objekt s kojim je on u odnosu istina, smatra se da je subjekt u pravu. Kad se pitanje istine postavlja subjektivno, refleksija se subjektivno usmjerava na prirodu pojedinačnog odnosa; ako je samo funkcija tog odnosa istinita, pojedinac je u pravu, čak i ako se na taj način nađe u odnosu prema onome što nije istinito.

(Kierkegaard, 1974)

Za Kierkegaarda "subjektivnost i konkretnost istine zajedno čine svjetlost. Tko god je predan znanosti, ili moralnosti vođenoj pravilima, čami u mraku neznanja i treba izbjavljenje iz tog stanja tame" (Warnock, 1970).

Ions (1977) je također zabrinut zbog dehumanizirajućih posljedica društvenih znanosti. Priznajući da su vrlo zaslužne u rasvjetljavanju tamnih zakutaka, izražava ozbiljnu zabrinutost zbog načina na koji se koriste kvantifikacija i računanje, potpomognuti statističkom teorijom i metodom. O toj temi on piše:

Rasprava počinje kad kvantificiramo proces i tumačimo ljudsko djelovanje. U tom smislu, bihevioralna znanost predstavlja oblik kolektivizma koji je usporediv s drugim dostignućima ovog stoljeća. Međutim, bez obzira na plemenitu namjeru, rezultat je de-personalizacija, čiji se učinci mogu osjetiti na razini pojedinačnog ljudskog bića, a ne samo na razini kulture.

(Ions, 1977)

Njegova primjedba nije usmjerena na kvantifikaciju samu po sebi, nego na kvantifikaciju koja postaje cilj za sebe - "grana matematike, a ne humano proučavanje koje nastoji istražiti i osvijetliti razmrvljene okolnosti čovjekova stanja" (Ions, 1977). To odražava Horkheimerovu (1972) snažnu kritiku pozitivizma kao "matematiziranja prirode".

Drugi snažni kritičar objektivne svijesti je Roszak. Pišući o njezinu otuđujućem učinku u suvremenom životu, on kaže:

Dok nam umjetnost i književnost našeg vremena sa sve više očaja govore da je bolest od koje umire naše doba otuđenje, znanosti, u svojoj neumornoj potrazi za objektivnošću, uzdižu otuđenje do nebesa kao naše *jedino* sredstvo postizanja valjanog odnosa prema stvarnosti. Objektivna svijest je otuđen život promaknut na svoj najviši počasni položaj kao znanstvena metoda. Pod njezinim pokroviteljstvom mi podređujemo prirodu našoj volji samo tako što se sve više otuđujemo od onoga što proživljavamo, sve dok stvarnost o kojoj nam objektivnost toliko govori na koncu ne postane univerzum ukočenog otuđenja.

(Roszak, 1970)⁶

Opravdanje bilo kakve intelektualne aktivnosti leži u posljedicama koje ona ima na povećanje naše svijesti i stupnja svjesnosti. To povećanje, tvrde neki, u naše je doba usporeno pretjeranim utjecajem koji ima pozitivistička paradigma u područjima našeg intelektualnog života. Holbrook je, dajući

svjesnosti središnji položaj u ljudskom postojanju i duboko zabrinut zbog toga što se s njom zbiva, napisao:

Naši današnji pristupi proučavanju čovjeka [sic] malo su dali, i u osnovi su mrtvi, zato što naginju pozitivizmu - to znači, pristupu koji zahtijeva da se ništa ne smatra stvarnim što se ne može otkriti empirijskom znanošću i racionalnim metodama, "objektivnošću". Budući da čitav problem ... pripada psihičkoj stvarnosti, čovjekovu "unutarnjem životu", njegovu moralnom biću, i subjektivnom životu, o tome se ne može raspravljati osim ako nismo spremni prepoznati slom pozitivizma i neuspjeh "objektivnosti" da dade odgovarajuće objašnjenje egzistencije, i ako nismo spremni naći nove načine istraživanja.

(Holbrook, 1977)

Drugi pisci osporavaju gledište pozitivističke društvene znanosti jer predstavlja pogrešnu sliku ljudskog bića. Hampden - Turner (1970), primjerice, zaključuje da je pogled društvenih znanosti na ljudska bića iskrivljen zato što je konzervativan i zanemaruje važne kvalitete. Ova ograničena slika ljudi, tvrdi on, pojavljuje se zato što se znanstvenici u društvenim znanostima koncentriraju na repetitivne, predvidive i nepromjenjive aspekte osobe; na "vidljiva vanjska svojstva", isključujući subjektivni svijet; i - barem što se tiče psihologije - na dijelove osobe u svojim nastojanjima da razumiju cjelinu. Oštru kritiku znanosti sa gledišta teologije daje Philip Sherrard (1987) u knjizi *Pomrčina čovjeka i prirode*.

Habermas (1972), u skladu s Frankfurtškom školom kritičke teorije (o kritičkoj teoriji govori se u daljnjem tekstu), daje razornu kritiku pozitivizma, tvrdeći da je znanstveni mentalitet uzdignut na gotovo neosporiv položaj - gotovo na razinu religije (scijentizma) - kao jedina epistemologija Zapada. Prema tom gledištu, sve znanje se poistovjećuje sa znanstvenim znanjem. To zanemaruje hermeneutičko, estetsko, kritičko, moralno, kreativno i druge vrste znanja. Ono ponašanje svodi na tehnicizam.

Usmjerenost pozitivizma na kontrolu i, slijedom toga, njegovo priklanjanje pasivnosti biheviorizma i obraćanje instrumentalnom umu predstavlja ozbiljnu opasnost za otvorenije, kreativnije i humanije aspekte društvenog ponašanja. Habermas (1972, 1974) i Horkheimer (1972) tvrde da scijentizam prigušuje važnu raspravu o vrijednostima, informiranom mišljenju, moralnim prosudbama i vjerovanjima. Znanstveno objašnjenje čini se jedinim sredstvom objašnjavanja ponašanja, što, preme njima, ozbiljno umanjuje upravo ona obilježja koja ljude čine ljudima. To ima za posljedicu društvo bez savjesti. Pozitivizam ne može odgovoriti na pitanja o mnogim zanimljivim ili važnim područjima života (Habermas, 1972: 300). Doista, to je odjek slavnog Wittgensteinova (1974) komentara da su, nakon što su postavljena sva moguća znanstvena pitanja, glavni životni problemi ostali nedotaknuti.

Druge kritike pozitivističke društvene znanosti obično dolaze iz njezinih vlastitih redova. Jedna je da ne uzima u obzir našu jedinstvenu sposobnost da tumačimo vlastita iskustva i da ih sami sebi predočavamo. Možemo, a to i činimo, stvarati teorije o sebi i svom svijetu; štoviše, djelujemo na temelju tih teorija. Budući da to ne uzima u obzir, tvrdi se da pozitivistička društvena znanost zanemaruje duboke razlike koje postoje između nje i prirodnih znanosti. Društvene znanosti, za razliku od prirodnih znanosti, "stoje u odnosu subjekt-subjekt spram svog područja istraživanja, a ne u odnosu subjekt-objekt; ona se bavi prethodno protumačenim svijetom u kojem značenja koja stvore aktivni subjekti ulaze u zbiljsko stvaranje ili proizvodnju svijeta" (Giddens, 1976).

Problem u kojem se pozitivizam nalazi je to što on ljudsko ponašanje promatra kao pasivno, u osnovi određeno i kontrolirano, zanemarujući na taj način namjeru, individualizam i slobodu. Ovaj pristup trpi od istih poteškoća koje su svojstvene biheviorizmu, koji se jedva oporavio od porazne kritike Chomskoga iz 1959., koji je napisao da je jedini problem biheviorizma naša ne-

moćnost da iz ponašanja zaključujemo o uzrocima, da odredimo podražaj koji je doveo do odgovora, što je nedostatak Skinnerove teorije podražaj - odgovor.

Ovaj problem s pozitivizmom također ponavlja poznati problem u društvenoj teoriji, a to je napetost između djelovanja i strukture (Layder, 1994); ljudima je svojstveno djelovanje - individualni odabir i namjera - ne nužno u okolnostima vlastitog odabira, ali svejedno, oni se ne ponašaju jednostavno, deterministički poput lutaka.

Često se kaže da su rezultati pozitivističke društvene znanosti tako banalni i beznačajni da su od malo koristi onima kojima su namijenjeni, a to su nastavnici, društveni radnici, savjetovatelji, rukovoditelji i slično. Kako se čini, što veći napor znanstvenici ulože u svoje znanstveno eksperimentiranje u laboratoriju da bi ograničili, pojednostavili i kontrolirali varijable, to je vjerojatnije da će završiti s "okljaštrenom, sintetskom verzijom cjeline, konstruiranom igrom lutaka u ograničenoj okolini".⁷

To su značajne kritike; no koje alternative predlažu protivnici pozitivističke društvene znanosti?

Alternative pozitivističkoj društvenoj znanosti: naturalistički pristupi

Premda protivnici pozitivizma unutar same društvene znanosti prihvaćaju različite škole mišljenja, od kojih svaka ima vlastito, neznatno različito epistemološko gledište, ujedinjava ih zajedničko odbacivanje vjerovanja da ljudsko ponašanje vode opći, univerzalni zakoni i da je ono u osnovi obilježeno pravilnostima. Štoviše, oni bi se složili da se društveni svijet može razumjeti samo s gledišta osoba koje su dio trajnog zbivanja koje se istražuje, te da je njihov model osobe autonoman, a ne plastična verzija koju promiču pozitivistički istraživači. Odbacujući gledište udaljenog, objektivnog opažачa - što je obvezno obilježje tradicionalnog

istraživanja - antipozitivisti će ustvrditi da ponašanje pojedinaca može razumjeti samo istraživač koji dijeli njihov referencični okvir: razumijevanje pojedinčeva tumačenja svijeta oko njega mora doći iznutra, a ne izvana. Društvena znanost se tako smatra subjektivnim, a ne objektivnim pothvatom, kao sredstvo tumačenja izravnog iskustva ljudi u specifičnim okolnostima. Sljedeći odlomak fino zahvaća duh u kojem bi djelovao antipozitivistički usmjeren znanstvenik u društvenim znanostima:

Cilj društvene znanosti jest razumjeti društvenu stvarnost onako kako je vide različiti ljudi i pokazati kako njihovi pogledi oblikuju ono što oni poduzimaju unutar te stvarnosti. Budući da društvene znanosti ne mogu prodirjeti u ono što leži iza društvene stvarnosti, one moraju raditi izravno s čovjekovim definicijama stvarnosti, s pravilima koja on stvara kako bi se s njom nosio. Premda ne otkrivaju konačnu istinu, društvene znanosti nam pomažu da osmislimo svoj svijet. Ono što društvene znanosti nude je objašnjenje, pojašnjenje i demistifikacija društvenih oblika koje je čovjek stvorio oko sebe.

(Beck, 1979)

Antipozitivistički pokret toliko je utjecao na ona temeljna područja društvene znanosti koja su nam najvažnija, naime psihologiju, društvenu psihologiju i sociologiju, da se u svakom od ovih područja pokret koji odražava njegov duh razvio istodobno s glavnim trendovima. Promatra li se taj razvoj u terminima kompetitivnosti ili komplementarnosti, donekle ovisi o nečijem osobnom gledištu. Međutim, ne može se poreći da su se u nekim područjima zagovornici suprotstavljenih gledišta spremni uhvatiti ukoštac s nekima od spornijih pitanja.

Na primjer, u psihologiji se pojavila škola humanističke psihologije uz istodobno postojanje bihevorističkih i psihoanalitičkih škola. Nastajuću kao odgovor na izazov borbe s rastućim osjećajem dehumanizacije koji obilježava dobar dio trenutačnog društvenog i kulturalnog okruženja, ona počinje

proučavati i razumijevati osobu kao *cjelinu* (Buhler i Allen, 1972). Humanistički usmjereni psiholozi predstavljaju model čovjeka koji je pozitivan, aktivan i svrhovit, a istodobno naglašava i njihovu vlastitu uključenost u samo životno iskustvo. Oni ne stoje po strani, introspektivni, postavljajući hipoteze. Njihov je interes usmjeren na intencionalne i kreativne aspekte ljudskog bića. Gledište koje prihvaćaju humanistički psiholozi prirodno se odražava u njihovoj metodologiji. Oni su usmjereni na proučavanje osobe umjesto grupe, pa zato preferiraju idio-grafske pristupe pred nomotetičkima. Implikacije koje filozofija tog pokreta ima na obrazovanje ljudi iznio je Carl Rogers.⁸

Unutar društvene psihologije usporedivim se mogu smatrati dostignuća unutar pokreta "znanosti o osobama". Njegovi zagovornici smatraju da nas, zahvaljujući našoj svijesti o sebi i snazi jezika, treba promatrati kao sustave drugačije razine složenosti od bilo kojeg drugog postojećeg sustava, prirodnog, poput životinja, ili umjetnog, poput računala. Zbog toga ni jedan drugi sustav ne može dati model koji je dovoljno uvjerljiv da unaprijedi naše razumijevanje nas samih. Zato se tvrdi da sebe moramo koristiti kao ključ razumijevanja drugih i obratno, naše razumijevanje drugih kao način otkrivanja sebe. Ono što se traži je antropomorfnu model ljudi. Budući da antropomorfizam doslovno znači pridavanje nečemu ljudskog oblika i osobnosti, implicira se da tradicionalno shvaćena društvena psihologija do sada nije uspjela stvoriti model ljudi kakvi oni doista jesu. Kao što je jedan ironični komentator zamolio: "U znanstvene svrhe, prema ljudima postupajte kao da su ljudska bića" (Harré i Secord, 1972).

Ovaj pristup bi zahtijevao da se u radu pođe od modela ljudi koji uzima u obzir sljedeća jedinstveno ljudska obilježja:

Mi smo jedinke sposobne promatrati vlastito djelovanje. Nadalje, budući da smo svjesni tog samopromatranja i imamo moć govora, možemo komentirati to djelovanje, a također i planirati unaprijed. Takve jedinke, smatra se, vrlo su sklone korištenju pravila,

stvaranju planova, razvoju strategija da se stvari učine na način na koji one to žele.

(Harré i Secord, 1972)

Zadatak društvene psihologije je razumjeti ljude u svjetlu tog antropomorfičnog modela. Ali, što bi to specifično podrazumijevalo? Zagovornici ovog pristupa "znanosti o osobama" jako cijene sustavnu i mukotrpnu analizu društvenih epizoda, odnosno ponašanja u kontekstu. U Okviru 1.7 dajemo primjer takve epizode uzete iz istraživanja u razredu. Zamislite kako bi ovaj slučaj izgledao na protokolu za analizu interakcija istraživača koji primjenjuje pozitivistički pristup. Imajte na umu, također, kako se taj odsječak života u razredu može razumjeti jedino poznavajući specifične okolnosti i kontekst organizacije u koju je uklupljen.

Pristup analiziranju društvenih epizoda u terminima samih "sudionika" poznat je kao "etogena metoda".⁹ Za razliku od pozitivističke društvene psihologije koja tumačenja situacija svojih sudionika ili zanemaruje

ili pretpostavlja, etogena društvena psihologija koncentrira se na načine na koje ljudi konstruiraju svoj društveni svijet. Ispitujući njihove opise vlastitih aktivnosti, ona teži doći do razumijevanja onoga što su te osobe činile u određenoj prilici.

Kao alternativa pozitivističkim pristupima, naturalistički, kvalitativni, interpretativni pristupi različitih nijansi imaju određena obilježja prema kojima su različiti:

- ljudi su svrhoviti i kreativni u svojim postupcima, djeluju s namjerom i daju smisao svome djelovanju (Blumer, 1969);
- ljudi aktivno konstruiraju svoj društveni svijet - nisu "kulturalni ovisnici" ili pasivne lutke pozitivizma (Becker, 1970; Garfinkel, 1967);
- situacije su fluidne i promjenjive, a ne čvrste i statične; događaji i ponašanje pojavljuju se tijekom vremena i uvelike su određeni kontekstom - oni su "smještene aktivnosti";
- događaji i pojedinci su jedinstveni i uglavnom se ne mogu generalizirati;

Okvir 1.7

Epizoda u razredu

Walker i Adelman opisuju slučaj na sljedeći način:

Na jednom satu učitelj je slušao dječake koji su čitali kratke eseje koje su napisali za domaću zadaću na temu "Zatvor". Nakon što je jedan dječak, Wilson, završio čitanje svog očigledno oskudnog uratka, učitelj je uzdahnuo i rekao, prilično ljuto:

Učitelj: Wilsone, morat ćemo te izbaciti ne promijeniš li svoje navike i ne počneš li raditi zadaće. Je li to sve što si napravio?

Učenik: Jagode, jagode. (smijeh)

Na prvi pogled ovo je besmisleno. Opažać koji bi to šifrirao pomoću Flandersovih kategorija interakcijske analize (FIAC) zapisao bi:

"7" (učitelj kritizira), nakon čega slijedi a,

"4" (učitelj postavlja pitanje), nakon čega slijedi a,

"9" (učenik je uzrujan) i na koncu a,

"10" (tišina ili zbunjenosti) kako bi opisao smijeh

Takav niz šifri, bez obzira na to koliko je pouzdan i valjan, nikom neće pomoći da *razumije* zašto je ta upadica bila smiješna. Tjerani ljudskom znatiželjom, želimo znati *zašto* se svi smiju - i zato, rekao bih, to trebaju znati i znanstvenici u društvenim znanostima. Walker i Adelman nakon toga su pitali zašto su "jagode" bile podražaj za smijeh, i bilo im je rečeno da je nastavnik često govorio da je rad učenika "poput jagoda - dobar dok traje, ali ne traje dovoljno dugo". Ovdje je usputan komentar iz prošlosti postao sastavni dio zajedničkog sustava značenja tog razreda. On se može razumjeti jedino tako da se odnosi promatraju u svom razvoju tijekom vremena.

Izvor Prilagođeno prema Delamont, 1976